

Polemika Hypatia Pocieja v kázňovej zbierke z roku 1714

Marzanna Kuczyńska

**KUCZYŃSKA, M.: The polemic in Hypatius Pocij's
collection of sermons published in 1714**

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 69, 2022, no. 6, pp. 595-604

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.6.5>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8456-2817>

**Key words: Hypatius Pocij, Leon
Kiszka, Union of Brest, sermon
literature, translation, adaptation**

Theologian and polemicist Hypatius Pocij (Polish: Hipacy Pocij, 1541 – 1613) was a bishop of the eparchy of Volodymyr-Brest (now a part of Ukraine) and since 1599 until his death, he was Metropolitan of Kiev. He was Protestant, later Orthodox, and then Unitarian. Hypatius played an active role in the Union of Brest which aimed at uniting the Orthodox Church with the Catholic one. His polemical texts have rarely been the subject of academic study – especially so in the context of historical-religious context of the era. Still less researched is the polemic included in the collection of sermons published by the printing house of Supraśl monastery by the theologian and metropolitan Leon Kiszka (1663 – 1728) in 1714 in Polish translation under the title *Kazania i homilie męża bożego, nieśmiertelnej sławy i pamięci, Hipacjusza Pocij [..] z listem Melecjusza patriarchy Aleksandryjskiego i responsem Hipacjusza* [Sermons and homilies of the man of god of immortal fame and memory, Hypatius Pocij [...] with a letter by Meletius, Patriarch of Alexandria and a response from Hypatius]. The Polish translator made significant changes to the original text and adapted it to the new circumstances. Since in the early 18th century, the main task of the polemicists was a unification of the nation in one – Catholic – faith, Kiszka advocated the union in a narrowly Counter-Reformation spirit. The collection of sermons is a declaration of the sense of belonging and a programmatic manifest of the union. This was markedly strengthened by the polemic in the new Baroque-Counter-Reformation light.

**Kľúčové slová: Hypatius Pocij,
Leon Kiszka, Brestská únia, kázňová
literatúra, preklad, adaptácia**

Medzináboženské polemiky v 16. až 17. storočí v Poľsko-litovskom štáte (Republika Poľskej koruny a Litovského veľkokniežatstva) patria k tým častejšie skúmaným témam, a to či už z pohľadu historikov, kulturológov alebo literárnych vedcov. V týchto prácach sa neraz objavuje postava Hypatia Pociēja (1541 – 1613),¹ brestského kastelána a po zložení mníšskych sľubov metropolitu vo Vladimíre, postupne zástancu protestantizmu, pravoslávia a uniatskej cirkvi, ktorý sa zúčastňoval v náboženských slovných dišputách, a to najprv z pozície sympatizanta únie medzi východnými a západnými cirkvami a neskôr jej horlivého obhajcu.² Polemické dielo biskupa je len zriedkavo predmetom vedeckej reflexie ako takej; väčšinou sa spracúva ako prehľad zasadený do historiko-náboženského kontextu doby. Ešte zriedkavejšie sa bádatelia zameriavajú na polemiku obsiahnutú v zbierke kázni, ktorú v roku 1714 vydal Leon Kiszka (1663 – 1728) v preklade do poľštiny v tlačiarňi Supraského kláštora pod názvom *Kazania i homilie męża bożego, nieśmiertelnej sławy i pamięci, Hipacjusza Pociēja [...] z listem Melecjusza patriarchy Aleksandryjskiego i responsem Hipacjusza* (Kázania a homílie muža Božieho, nesmrteľnej slávy a pamäti, Hypatia Pociēja [...] s listom alexandrijského patriarchu Meletia a Hypatiovou odpoveďou).

Roky života H. Pociēja a jeho vedenia Vladimírskej diecézy sa zhodovali s dynamickým, no zároveň búrlivým obdobím náboženských nepokojov a intenzívnych kultúrnych zmien v Poľsko-litovskom štáte, ktoré na jednej strane vyvolalo reformačné hnutie a na druhej strane humanistické tendencie. Po počiatčnom dištancovaní sa pravoslávnej cirkvi od javov, ktoré postihli západné krajiny, začala sa postupne pociťovať potreba pripojiť sa k prúdu procesov orientovaných na upevnenie vlastného náboženského tábora, podobne ako to urobila rímska cirkev. Prvé impulzy prišli zo svetských kruhov, po nich nasledovali cirkevné výzvy.

H. Pociěj patril medzi priekopníkov obnovy východnej cirkvi. Súdici podľa spisov z obdobia únie, bol mužom svojej doby, pripraveným na diskusiu a náboženské reformy. Poznal rétorickú kultúru, vďaka ktorej presadzoval a realizoval aktívnu pastoračnú službu založenú na kázani, najúčinnejšej zbrani náboženského boja a výchovy, aká bola v tom čase dostupná. Vladimírsky metropolita je učencami považovaný za prvého ruského kazateľa svojej doby, ktorého meno je známe. Žiaľ, nezachovali sa žiadne originálne ukážky jeho rečníckeho štýlu. Sám H. Pociěj obvinil jedného z pisárov, že vraj „zašantročil“ rukopisy, ktoré mu boli zverené na prepisovanie (Wiszniewski 1851: 309). Jediným dôkazom existencie jeho kázni je spomínaná supraská zbierka, ktorá vyšla tlačou viac ako storočie po smrti H. Pociēja, v celkom nových kultúrnych a konfesiónálnych podmienkach. Analýza týchto homílií vykazuje nesporné znaky adaptácie, autorského prepracovania L. Kiszku z 18. storočia (Kuczyńska 2021), nie prekladu v modernom zmysle slova, čo znamená, že texty nemusia podávať uspokojivú predstavu o pôvodných dielach, a teda ani o polemickom obsahu, ktorý H. Pociěj hlásal in vivo. Iné uniátske homiletické diela z obdobia, ktoré je predmetom môjho záujmu a ktoré

1 Hypatius Pociěj, vlastným menom Adam Lvovič Tyškovič (1541 – 1613), bol od konca 16. storočia významným štátnym a cirkevným predstaviteľom Republiky Poľskej koruny a Litovského veľkokniežatstva. Jeho meno má niekoľko rozličných zápisov: v poľštine sa uvádza v podobe Hipacy alebo Hipacjusz Pociěj, v ukrajinčine, ruštine a bieloruštine ako Ipolit Potij alebo Potej.

2 Téma polemiky sa obsírne venuje Jan Stradomski v knihe *Spory o wiarę „grecką“ w Rzeczypospolitej* (2003).

by bolo možné porovnať s prekladom, tiež nemáme k dispozícii,³ pretože vznik unitárskych diel nastal vo väčšom meradle až v druhej polovici 18. storočia. Predchádzali im takzvané morálne teológie, napísané vo svetle dogmatiky katolíckej cirkvi.⁴ Autorom prvej z nich z roku 1693 bol prekladateľ Pociějovych kázni L. Kiszka. Analýzy prezentované v tejto štúdii sa preto uskutočňujú s odkazom na kazateľské stratégie z prelomu 16. a 17. storočia, ktoré sa z formálneho hľadiska veľmi nelíšili od homiletickej praxe vo všetkých kresťanských cirkvách. Polemické spisy pripisované Pociějovi sú tiež len špecifickým porovnávacím materiálom. Pochybnosti o ich autorstve sú dnes čoraz zriedkavejšie (Zechenter 1988: 501-502), pričom s vysokou mierou pravdepodobnosti môžeme predpokladať, že po vzore mnohých významných náboženských apologetov pestoval dva druhy literatúry – jednu na svetské účely (traktáty, listy, rozhovory, otázky a odpovede), druhú na liturgické účely, hoci v oboch je riešená problematika často identická, odlišuje sa len v spôsobe argumentácie a jazykovo-štylistickej náročnosti.

Obdobie obnovy cirkvi prisúdilo kazateľským zbierkam tak formotvornú, ako aj kultúrno-spoločenskú funkciu. Keď chýbali diela na katechizáciu a evanjelizáciu, zohrávali práve tieto univerzálnu úlohu základných učebníc biblickej exegézy, vierouky, morálky či apologetiky. Učili a reinterpretovali celú známu denominačnú tradíciu v aktuálnom duchu podľa spoločenských potrieb. Z hľadiska rozsahu išlo o objemné, viacdielne knihy, ktoré poskytovali poznatky užitočné pre inštitucionálne vzdelávanie a rovnako autodidaktiku kresťana. Týkali sa nedeľných dní, sviatkov, pamiatky svätých a príležitostných udalostí (pohreby, svadby, posvätenie chrámov a podobne). V období polykonfesionalizmu, ktorému dominovalo náboženské súperenie najmä s protestantmi, sa stal povinnou súčasťou ich obsahu polemický a doktrínálny prvok. Nielenže bol potrebný, ale musel byť aj reprezentatívny svojím rozsahom a venovať sa všetkým prvkom pastoraácie: dogmatickej teológii, sakramentológii, mariológii, každodenným zvykom, liturgickému obradovému úzu a tak ďalej. V tituloch sa zdôrazňovalo, že kniha má učiť viere a odrádzať od protestantizmu. Pravoslávny Východ si na tento účel prispôbil byzantské poučné evanjeliáre (takzvané учительно евангелие), známe Slovanom od 14. storočia, ktoré boli obohatené o nový obsah (Kuczyńska 2004). Pociějova zbierka v poľskom vydaní presahuje východnú literárnu tradíciu. Z hľadiska formy a obsahu ide o typický produkt baroka (Kuczyńska 2021), s redukovaným počtom kázni a obmedzeným obsahom.

Poľsko-litovský štát sa v období baroka stával nábožensky čoraz monotnejším. Protestanti sa vo veľkom počte vracali do lona rímskeho katolicizmu, ariáni, hlavní náboženski nepriatelia ostatných kresťanských denominácií v štáte, boli odsúdení na vyhnanstvo (1658). Brestská únia podkopala základy pravoslávnej cirkvi, ktorej sféra vplyvu sa neustále zmenšovala a od roku 1702 mala v krajine len jednu eparchiu – bieloruskú. S postupujúcou protireformáciou sa dopyt po proticirkevných materiáloch výrazne znížil. Napriek tomu dielo H. Pociėja preložené do poľštiny nestratilo svoj polemický osten, avšak zmenil sa jeho adresát:

3 Až do 18. storočia sa na uniatskej strane vydávala takzvaná pastoraálna teológia, praktické poučenia, nie homiletika.

4 Príručky morálnej teológie písali baziliáni pre farárov. Obsahovali vysvetlenie právd viery uniatskej cirkvi, božích a cirkevných zákonov a opis sviatostí (Skinner 2006: 205-214).

598 už nebolo namierené proti protestantom, ale proti pravosláviu. Určitým prejavom náboženskej línie zbierky je jej edičný rámec, ktorý zahrňa Pocijevov polemický korešpondenciu s gréckym patriarchom Meletiom Pigasom, ako aj apologeticky orientovaný životopis vladimírskoho metropolitu oslavovaného Giovannim Comendonem ako príkladného konvertitu, ako „stĺp svätej jednoty“, „prelievajúci potoky slz nad odštiepeným Ruskom“, ktorý od stretnutia s pápežským nunciom nemyslel na nič iné ako na „sväté spojenie západnej Cirkvi s východnou (pravoslávnu) Cirkvou“ (Žywoť meža božego... 1714: 19).

Kazateľ píšuci pred viac než tristo rokmi by si určite nemohol dovoliť luxus vyzdvihnúť len jedného oponenta. O to viac, ak išlo o osobu, ktorá zmenila svoju náboženskú príslušnosť, osobu, ktorá začala bojom proti reformácii a napokon sa pustila do agitácie za uniatskú cirkev. Kazateľské zbierky predstavovali súhrn vedomostí a životných skúseností autorov, preto sa dalo očakávať, že Pocijevov zväzok kázni bude odrážať hierarchovu životnú cestu, ako sa to zrkadlí v jeho traktátoch, v ktorých sa dôraz postupne presúva od protireformačných tém k argumentácii v prospech spoločenstva viery medzi Východom a Západom.

Základným problémom polemiky H. Pocijea bol protestantský cirkevný rozkol, ktorý mal za následok aj vznik skupín podkopávajúcich základy kresťanskej dogmatiky (napríklad ariáni, antitrinitári či anabaptisti). Grzegorz Chodkiewicz, vydavateľ prvého tlačeného *Pravoslávneho poučného evanjelia* (1569) v Poľsko-litovskom štáte v Zabłudowe pri Białystoku, nazval tento stav „veľkým zmätkom“, zatiaľ čo H. Pocij ho krátko nato označil za nešťastnú a žalostnú dobu. Jeho vnímanie protestantov neprekročilo stereotyp kacírov a rúhačov, vlkov a krvilačných šeliem, ktorí namiesto pravej cirkvi ponúkajú veriacim špinavý kravín, púšť,⁵ diabolskú sektu (Pocij [1595] 1882a: col.⁶ 112). Vlna migrácie do reformačného tábora vyvolala u metropolitu neskrývané vášne. Vo svojich traktátoch o únii (napríklad v spise *Únia Grékov s rímskou cirkvou* z roku 1595)⁷ za to kritizoval tak súvercov, ktorí smerovali svoje kroky do cudzích „ovčincov“, ako aj reformátorov úspešne šíriacich svoju vieru. Osobitné nebezpečenstvo videl v tom, že kňazi sa spolu so svojimi farníkmi presúvali do nepriateľského tábora:

„keď teda opustil svoje stádo a potuloval sa po púšti, kohokoľvek náhodou stretol, či už Luthera alebo Kalvína, alebo prekliateho Ária Ebonitu, alebo potápača⁸ bez toho, aby hľadel, či je to pastier alebo vlk, ako šialenec sa k nemu pridal“ (Pocij [1595] 1882a: col. 114).

„v tejto nešťastnej dobe, keď sa rozmnožili mnohé herézy, vidím, že sú takí, ktorí nie pre spásu, ale pre večnú záhubu odvádzajú Kristove ovce z pravého ovčince do ich púšte a sú v tom veľmi usilovní. Sú úspešní preto, lebo nie po jednom, ale vo veľkom počte ich strhávajú a ženú do svojho špinavého chlieva – a aj ovce, keďže sú krvilačnej

5 Púšť symbolizuje minimalistickú výzdobu kostolov, ktorá je predmetom kritiky mnohých polemikov. O prázdnote a škaradosti protestantských chrámov hovoril napríklad Piotr Skarga vo svojej kázni na prvú nedeľu po Vianociach (Skarga 1597: 35).

6 Skratka col. v citáciách z prameňa označuje číslo predmetneho stĺpca, keď je text vytlačený na strane v dvoch stĺpcoch vedľa seba.

7 V súpise prameňov použitých v štúdiu uvedený ako Unija grekov s kostelem rímskim, v origináli Уния греков съ костелем римским (Pocij [1595] 1882a).

8 Čiže anabaptistu – poznámka M. K.

povahy, bez rozmýšľania, slepo, ako hlupáci, nasledujú pastierov ako vlkov, až do záhuby“ (Pociej [1595] 1882a: col. 113).

Poslanie kňaza, definované v polemike, má misionársky charakter a je zamerané predovšetkým na samé jadro pravoslávnej komunity. Jeho hlavným cieľom je zastaviť odchod veriacich z rodnej, domácej cirkvi:

„Povinnosťou každého pastiera, kresťanského brata Ruskej pravoslávnej cirkvi, je myslieť na svoje duchovné stádo a usilovať sa, aby ho vlci alebo iné kruté šelmy nezožrali a nerozohnali. [...] o čo viac by mali pastieri a služobníci pravoslávnej Božej Cirkvi, ktorí si zverili nie kozliatka, nie ovečky, nie nemý dobytok, ale stádo Kristových duchovných oviec, dávať pozor, aby nič nevedlo k jeho rozptýleniu, vediať, že ak by sa mu, nedaj Bože, stala nejaká škoda, nebolo by pre jeho časné dobro, že každý takýto pastier by za to musel zaplatiť večným zatratením svojej duše“ (Pociej [1595] 1882a: col. 111-112).⁹

Z citovaných pasáží a ďalších textov vyžaruje Pociejova oddanosť východnej pravoslávnej cirkvi a viere. Vždy jasne rozlišoval medzi pravoslávím a protestantizmom. Rázne sa postavil proti katolíckej kritike a obvinil Východ zo sympatizovania s reformáciou: „niektorí hovoria, že radšej pôjdeme k ariánom, k Novus Ordo, ako by sme mali byť pod pápežskou autoritou a súhlasit s pápežmi. Bože môj! Nie je to do očí bijúca ľudská slepota?“ (Pociej [1595] 1882a: col. 117).¹⁰ Svoju cirkev vnímal ako Cirkev Božiu, pravú svätú východnú (alebo grécku) cirkev s jej svätými sviatosťami a obradmi (Pociej [1595] 1882a: col. 113-115, 121, 171 a ďalšie). Veriaci jeho ovčince sú duchovné ovce Kristove, vzácne stádo, nevyčerpatelný poklad vykúpený Kristovou krvou (Pociej [1595] 1882a: col. 113), ako aj kresťanskí bratia ruského pravoslavia (Pociej [1595] 1882a: col. 113-114), rodní kresťanskí bratia, jednoznačne oddelení od protestantských „rozkolníkov, rúhačov a heretikov“ (Pociej [1595] 1882a: col. 116, 117, 118). Aj keď po vzniku únie hierarcha prevzal časť katolíckej argumentácie a nechal sa obviňovať z bratstva medzi pravoslávnyimi a protestantmi „vo viere a zbožnosti“ (Pociej [1608] 1882b: col. 171). Treba dodať, že autor nebol pri formulovaní tohto tvrdenia dôsledný. Dal mu aj podobu alúzie, ktorú nechal konkretizovať samotného adresáta (Pociej [1608] 1882b: col. 173), nazýval Rusko pekným a neupieral pravoslávnyim právo byť kresťanmi (Pociej [1608] 1882b: col. 171).

Keď H. Pociej písal o „našej“ cirkvi, nebolo pochýb, že sa cítil byť súčasťou tohto spoločenstva, nestotožňoval ho však s rímskou cirkvou, dôkladne

9 S ohľadom na preklad štúdie a predmetných citátov z poľštiny uvádzame aj originálne znenie: „Ижъ то есть повинность пастыра каждого, хрестиянскій брате православия руского, о стадѣ собѣ порученомъ чути – и с пилностю старатися, якобы от волковъ и иныхъ окрутныхъ бестыиъ пожрано не было – и въ разхищеніе не прышло [...] яко далеко болшей пастыромъ и слугамъ церкви Божое которые не козы, не бараны не было немое, але стадо словесныхъ овецъ Христовыхъ въ поручено своемъ мають, старатисе пилно потреба якобы в разпрошеніе не пришло, вѣдаючи о томъ, ижъ если бы се, чога Боже уховай, шкода въ немъ якая стала, ненаймомъ дочаснымъ, каждый таковой пастырь, але вѣчно погибелно души пры своеплатити бы того мусѣль“ ([И. Потей], Уния..., col. 111-112. Preklad citátu M. K.

10 Toto rozlíšenie sa objavuje aj v pounijnom traktáte pripisovanom Pociejovi *Garmonija Vostočnoj Cerkvi s Kostelom rimskim* (Súlad východnej cirkvi s rímskou cirkvou, v origináli *Гармония Восточной Церкви с Костелом римским*; Pociej [1608] 1882b).

600 vymenúval rozdiely medzi Východom a Západom, pričom odmietal tézu o úsilí katolizovať pravoslávie (Pociej [1595] 1882a: col. 115), aj keď sa v polemike (Zechenter 1988: 501) inšpiroval duchaplnými spismi katolíka Roberta Bellarina: „Aby ste nepovedali, že k Rímskej cirkvi sa prikláňam, [svoj názor] rímskymi doktormi dokazujem, preto takmer všetko podopieram spismi gréckych otcov, aby pravoslávny ruský národ dal dôveru nie nám, ale vašim učiteľom svätej východnej cirkvi“ (Pociej [1595] 1882a: col. 119).

Pri agitovaní za úniu sa H. Pociej usiloval držať kontroverznej teológie, ovplyvňovať vecnou argumentáciou, nie emóciami. Vo svojich spisoch predstavil „niektoré články, pre ktoré sa ľud ruského národa nechce vrátiť s Rimanmi k jednote a pôvodnej dohode [...] buď im nerozumejú, alebo nevedia, ako im predtým, v časoch jednoty, rozumeli svätí otcovia“ (Pociej [1595] 1882a: col. 120). Jednota s Rómom mala byť najúčinnější záchranou proti Novus Ordo. Ukázala sa ako hlavný faktor, ktorý dokázal zmeniť pasívny spôsob pravoslávneho pastierstva na aktívny, a to proti pozícii najvyššej kyjevskej hierarchie. Predstavoval si, že s pomocou skúsenejšieho (pretože už reformovaného) Ríma bude možné realizovať modernizovaný program riadenia cirkvi (centralizácia, disciplinárne opatrenia), ako aj vybudovať vzdelávací systém založený na kázaní (slovo), apologetickej literatúre (písanie), učiteľskom úrade cirkvi¹¹ (synody) a tlači (Pociej [1595] 1882a: col. 114, 115).

Za života L. Kiszku bolo hlavnou úlohou polemikov zjednotenie národa v jednej viere – katolíckej (Hernas 1980: 6-7, 392). Vedený touto požiadavkou sa prekladateľ kázni vladimírskoho metropolitu javí ako apoštol únie v úzko protireformačnom duchu. Pociejova polemika v jeho preklade je diametrálne odlišná od polemických stratégií spred sto rokov, a to tak obsahom, formou, ako aj v emocionálnej rovine. Problém konverzie a opustenia vlastných cirkví v prospech disentu stratil význam, rozvinutejšie protiprotestantské témy preto neboli potrebné. Krátku negáciu doktrínálnych základov protestantizmu zahrnul L. Kiszka do svojej charakteristiky otca reformácie Martina Luthera, „hlavného nepriateľa rímskej stolice“ (*Homília na túto [piatu – doplnila M. K.] pôstnu nedeľu*; Pociej 1714: 188-589). Výraznejšia námietka sa týka princípu *sola fide*, ktorý unitársky biskup karikoval ako očakávanie spásy skrze hriech – na spôsob diabla: „bez dobrých skutkov, bez pokánia, bez ľútosti z previnení sa pokúšajú dosiahnuť spásu v jednej viere v Krista, úplne dúfajúc a slepo hľadiac na to, čo zvestoval Duch Svätý: [...] Viera bez skutkov je mŕtva. [...] Veríte, že je jeden Boh? Aj čerti veria (*Homília na túto nedeľu* [O mýtnikovi a farizejovi – doplnila M. K.]; Pociej 1714: 13).

Miesto protestantov, ako som už naznačila vyššie, dostali v Pociejovom preklade jeho kázni pravoslávni, s ktorými sa odrazu bojovalo bez rétorickej zdržanlivosti, s použitím expresívnych prostriedkov umeleckej obraznosti typických pre barok, keď sa často zabúdalo na nádej na zmierenie medzi vierovyznaniami, ktoré kedysi podnecovali horlivých „žonglérov“ slova k boju s použitím kontroverznej teológie namiesto otvoreného výsmechu. Kedysi soteriologicky relevantné delenie na „herézu“ a „schizmu“, ktoré podľa katolíckych teológov zahŕňalo

---

11 Neformalizovaný orgán v cirkvi.

aj pravoverných a ortodoxných kresťanov (to jest tých, ktorí sa odlišovali vo viere, ale patrili k cirkvi), nadobúda u L. Kiszku zmysel čisto literárnej konvencie, keďže oba pojmy chápe rovnako. Dogmatické kritériá posudzovania ortodoxie, ktoré H. Pociiej staval do popredia a ktoré mali neoddeliteľne spájať Rusko s Rímom, sú nahradené prekladateľovým postojom k primátu rímskeho biskupa ako historického nástupcu apoštola Petra. Podľa neho nikto, kto neuznáva najvyššiu nadradenosť pápeža, nemôže byť heretik: „Rúhal si sa, ktokoľvek, rúhavým jazykom a svätokrádežným perom kniežacej mitre, ktorú strhávaš z Petra“ (*Homília na šiestu nedeľu po Veľkej noci*; Pociiej 1714: 419).

Jednotu s pápežstvom považoval L. Kiszka za počiatočný, prvotný, dokonalejší a nemenný stav, utvorený z Božej vôle, podľa Jeho vôle, podľa Jeho jedinej (integrovanej) prirodzenosti, odrážajúcej zároveň spoločnú prirodzenosť Otca a Syna. Žiadna cirkev nedostala od unitárov právo nazývať sa božskou, ani žiadna viera nie je pravdivá, ak sa oddelí od pápeža (*Homília na túto [prvú – doplnila M. K.] nedeľu po Veľkej noci*; Pociiej 1714: 267). Rozkol stavia oddeleného do opozície voči samotnému Bohu, znamená satanovo vyvolenie a Boží trest. Oddelenie sa Bohu nepáči, mieni L. Kiszka, oddelenie presahuje kauzálnu moc človeka, takže svojou povahou prezrádza prítomnosť diabla ako ruky Božej spravodlivosti, ktorá trestá svojvôľu stvorenia. Kazateľove slová ilustruje obraz heretikov oddelených od pápežstva v podobe bezhlavých strašidiel, ktoré satan na základe Božieho rozhodnutia úplne „oddeľuje“ od spoločného tela (*Homília na túto [prvú – doplnila M. K.] nedeľu po Veľkej noci*; Pociiej 1714: 267). Toto učenie elegantne uzatvára rýmovaná pointa, ktorá slúži na ľahšie zapamätanie si posolstva: „Ani túto cirkev nemožno nazvať božskou, ktorá bola odtrhnutá od rímskeho pápeža rukou satana – lebo tam je božské Pravoslávie, kde je božská jednota; lebo tam je sodomský kolaps, kde sa oddeľuje od hlavy, od pravej viery“ (*Homília na túto [prvú – doplnila M. K.] nedeľu po Veľkej noci*; Pociiej 1714: 267).

L. Kiszka považoval súveké pravoslávie za pokračovanie všetkých predchádzajúcich heretických rozkolov v cirkvi. Hľadal prejavy „heretizácie“ v každej oblasti, s odkazom na rané dejiny cirkvi a novovek. Videl ich v prerušení kontinuity apoštolského pôsobenia, vo východnom učení nezlučiteľnom s katolíckou doktrínou, v gréckom učení údajne čerpanom z „luteránskych akademií“ a v islamskom zajatí východných patriarchov. Opakoval tézu o sfalšovaní pravoslávnej viery Grékmi, ktorí podvodne pritiahli Rusov k sebe a nedovolili im vrátiť sa k pravej viere. Túto svoju víziu argumentačne podoprel o nedostatky, ktoré sa vďaka stereotypu trvalo naviazali na postavy heretikov. Okrem už spomenutej svojvôle to boli pýcha, povýšenosť, chamtivosť, túžba po poctách, simónia, tmárstvo, zatvrdnutosť srdca,¹² náchylnosť k omylom, zotrúvanie v tvrdohlavosti, slepá viera v nehodných, nevzdelaných hodnostároch, ktorí „pod Turkom“ nemôžu preukázať znalosť ani takého základného zdroja poznania, akým je evanjelium (*Homília na túto [piatu – doplnila M. K.] pôstnu nedeľu*; Pociiej 1714: 187). Obraz „padlých Atén“ – niekdajšej nádherly gréckej kultúry, svetskej i náboženskej,

602 z ktorej zostali ruiny a neslávna pamiatka¹³ – možno považovať za zhrnutie celého pohľadu na pravoslávny Východ.

Na rozdiel od H. Pocieja (až na malé výnimky potvrdzujúce pravidlo) nemožno povedať, že by sa L. Kiszka cítil byť súčasťou náboženského spoločenstva kresťanského Východu. Pravoslávie stratilo v jeho očiach svoju známu, pôvodnú, „vlastnú“ tvár. Tá je mu cudzia, nepriateľská a desivá, hroznejšia o to viac, že vo východnej pravoslávnej cirkvi podľa neho niet spásy. Namiesto povzbudzovania k zjednoteniu (uniatstvu), a to výlučne silou dôkazov, tak ako jeho predchodca, argumentuje hrozbami: „Pohanské omyly, židovská tvrdohlavosť, heretické kacírstvo či tvrdohlavé úchyľky na seba priťahujú hnev Sudcu“ (*Homília na poslednú fašiangovu nedelu*; Pociej 1714: 60). Noemovu archu, jedinú loď, ktorú chcel Boh uchrániť pred záhubou, si polemik vybral ako symbol Ríma, nie Východu: „toto je Noemov koráb, v ktorom ak niekto nie je, musí zahnúť [...] kto nie je v tomto Noemovom korábe a bude v iných loďkách ako napríklad Konštantínopol hľadať cirkev, zahynie, keď príde potopa plameňov prelievajúc sa z pekla“ (*Homília na túto* [piatu – doplnila M. K.] *pôstnu nedelu*; Pociej 1714: 190-191). Aj v mnohých iných pasážach L. Kiszka trvalo spájal grécku vieru s peklom a diablom:

„Keby tá videli hoci neprístupné v majestáte, jediné v bytí a zjednotené v Trojici, avšak oddelené, Grécko, ktokoľvek by tebou opovrhol pre tvoju tvrdošť, keďže pekelným tesákom hryzieš apoštolský trón Ríma, dobre podložený Písmom a slávou svätých Otcov. [...] Putujte, vy odpadlíci, po ceste vydláždenej satanom, lebo bezodná priepasť sa páči nafúknutým krkom, ktoré radšej sklonia hlavu pred diablom ako pred viditeľnou cirkvou“ (*Homília na pondelok po Veľkej noci*; Pociej 1714: 472).

Do pekla umiestnil polemik i pravoslávne obeť vojny s Poľskom (pravdepodobne severnej vojny – *Kázeň na piatu pôstnu nedelu...*; Pociej 1714: 174), takže i tým odrádzal od odporu voči cirkevnej únii: „hovorím vám, heretici a odpadlíci, márne osádzate brány pekelné proti rímskej stolici“ (*Kázeň na piatu pôstnu nedelu...*; Pociej 1714: 182).

Bezvýhradne pozitívny obraz prisúdil L. Kiszka Rímu, ktorý podľa neho disponuje plnosťou Božích milostí, je bez chýb a akýchkoľvek nedostatkov:

„Už veľký Gregor¹⁴ videl mestá znesvätené ariánskymi bludmi – Konštantínopol zamorený Evdodoxom a Antiochiu učením Evagria,¹⁵ no v rímskej stolici nenašiel nič, čo by odporovalo viere svätej cirkvi, ktorá bola prevzatá od apoštolov. Pastieri gréckych patriarchov, krutí pre svoju herézu, potápajú Kristovu loď vo východnej cirkvi, zatiaľ čo Rímska stolica ako čistá panna zostáva nepoškvrnená vo viere a neochvejná v cnostiach. Svätý Cyprián dobre hovorí: Promissa est stabilitas fidei et cathedrae. Samotnému Petrovi bola prisľúbená stálosť viery a trón“ (*Homília na túto* [piatu – doplnila M. K.] *pôstnu nedelu...*; Pociej 1714: 183).

13 Všetky uvedené polemické argumenty bežne používali Kiszkovi predchodcovia (Stradomski 2003: 143-263 a tam citovaná literatúra).

14 Pápež Gregor Veľký.

15 K téme Posnov 1991: 207.

Západná cirkev sa začala spájať s Bohom, nebom, pravdivosťou a pravovernosťou. Zverenie úradu Petrovi samým Bohom legitimizovalo pápežskú zvrchovanosť (Pociej 1714: 184-185), čím sa stala „skalou, základom univerzálnej všeobecnej cirkvi a základom pravej viery“. Iba v rímskej cirkvi mohol pravoslávny hľadať spásu, iba tam mohol nájsť niekoho, kto by sa postaral o jeho nesmrteľnú dušu. V tomto svetle sa únia javí ako doslova nadprirodzené, božské, sväté a spasiteľské dielo, zamerané na prospech pravoslávneho Východu, nie Ríma, za čo by členovia pravoslávnej cirkvi mali jej realizátorom prejavíť „väčšiu vďačnosť“:

„Čo hovoríte, Gréci? Vy ešte zdaňujete našu prácu, ktorú sme vykonali pre Rím a ktorú vás vytrhávame z bludu, na pravú cestu berieme od vlka, pred pastierom stojíme, z čelusti pekla vás vytrhávame a kľúč od nebies prinášame [...]. A keďže je tak, dajúc tým odpoveď i východným patriarchom, že sa nekompetentne staviate na roveň rímskemu pápežovi, pravému Kristovmu vikárovi a Petrovmu nástupcovi, k rímskemu biskupovi sa vy radšej primknite a nám za prácu, ktorú sme vykonali, aby sme vás, láskavé a Bohom obdarené ovečky, viedli na spasiteľnú cestu z omylu, vzdajte zaslúženú vďaku“ (Pociej 1714: 189-190).

V rovnakom tóne ako primát apoštola Petra rozoberá L. Kiszka ďalšie dve otázky, ktoré zásadne odlišujú Rím a grécky Východ: *Filioque* a existencia očistca. Všetko šikovne založil na dôkazoch z koncilov, cirkevných otcov a učení svätých, medzi ktorými však jednoznačne prevažujú latinské authority: Augustín, Hieronym, Tertulián, Bėda Ctihodný a ďalší. Z východných sú to najmä tí najvýznamnejší ako napríklad Ján Zlatoústý, Gregor Naziánsky, Gregor z Nyssy a Bazil Veľký. Osobitný význam má citovanie M. Luthera ako authority potvrdzujúcej „grécky omyl“ vo veci nadradenosti Ríma.

Považujeme za samozrejmé, že Pociejova polemika v Kiszkovej štúdií, podobne ako celá zbierka, do ktorej bola zaradená, musela prejsť dôkladným prepracovaním a štylistickou transformáciou, a to bez ohľadu na to, že vo svojej svetскеj korešpondencii sa vladimírsky metropolita preslávil ako surovec, inklinujúci k nie práve salónnemu vyjadrovaniu (Prochaska 1892: XXVI-XXVII). Adaptácia do tejto podoby dokazuje, že prekladateľ vzišiel z vojny proti inovercom takpovediac z tábora víťazov: v boji proti nespokojencom hovorí z exkluzívnych pozícií, k protivníkom sa stavia vyslovene negatívne a s náboženskou nadradenosťou. Učenie H. Pocieja aktualizoval pre potreby apoštolátu uniatstva, ale aj pre vnútornú misiu medzi svojimi súvercami, ktorých v jednom zo svojich prejavov varoval, aby prestali hľadať analógie medzi sebou a pravoslávnyimi, pretože ide len o zdanlivú jednotu. Preklad odhaľuje aj nadchádzajúce tendencie v samotnej organizácii uniatskej cirkvi, ktorú chceli vedúce elity viac pripútať k rímskokatolíckej cirkvi (Zamojská synoda, 1720). Prezentovaná zbierka tak nadobúda silu deklarácie spolupatričnosti a programového manifestu únie, ktorú polemika v novom barokovo-kontrareformačnom duchu výrazne posilnila.

Z poľštiny preložil Marek Mitka.¹⁶

16 Doc. Mgr. Marek Mitka, PhD., DiS.art. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2151-1358>. Inštitút stredoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovenská republika. E-mail: marek.mitka@unipo.sk

604 **Pramene**

[POCIEJ, Hypatius], 1714. *Kazania i homilie męža bożego, nieśmiertelnej sławy i pamięci, Hipacjusza Pocieja [...] z listem Melecjusza patriarchy Aleksandryjskiego i responsem Hipacjusza*, 1714. Supraśl: Typografia Monasteru.

POCIEJ, Hypatius [POTEJ, Ipatij], [1595] 1882a. Unija grekov s kostelem rymkim. In *Russkaja istoričeskaja biblioteka izdavaemaja archeografičeskoju komisieju*, t. 7: *Pamjatniki polemičeskoj literatury v zapadnoj Rusi. Kniga 2*. Peterburg: Tipografija A. M. Kotomina, kol. 114.

POCIEJ, Hypatius [POTEJ, Ipatij], [1608] 1882b. Garmonija Vostočnoj cerkvi s Kostelom rymkim (1608). In *Russkaja istoričeskaja biblioteka izdavaemaja archeografičeskoju komisieju*, t. 7: *Pamjatniki polemičeskoj literatury v zapadnoj Rusi. Kniga 2*. Peterburg: Tipografija A. M. Kotomina, kol. 170.

SKARGA, Piotr, 1597. *Kazania na niedzielę i święta całego roku*. Kraków: Andrzej Piotrkowczyk.

ŻYWOT męža bożego pamięci nieśmiertelnej Hipacego Pocieja, 1714. In [POCIEJ, Hypatius]. *Kazania i homilie męža bożego, nieśmiertelnej sławy i pamięci, Hipacjusza Pocieja [...] z listem Melecjusza patriarchy Aleksandryjskiego i responsem Hipacjusza*. Supraśl: Typografia Monasteru.

Literatúra

HERNAS, Czesław, 1980. *Barok*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

KUCZYŃSKA, Marzanna, 2004. *Ruska homiletyka XVII wieku. Ewolucja gatunku – Specyfika funkcjonalna*. Szczecin: WNUSz.

KUCZYŃSKA, Marzanna, 2021. Kazania Hipacego Pocieja w przekładach Leona Kiszki. In NOWAKOWSKI, Przemysław, ed. *Dziedzictwo Synodu Zamojskiego 1720–2020. Wyzwania i perspektywy*. Kraków: Avalon, s. 65-78.

POSNOV, Michail Emmanuilovič, [1964] 1991. *Istorija christianskoj Cerkvi (do razdelenija cerkvej – 1054 g.)*. Kiev: Christianskaja blagotvornitelno-prosvetitel'skaja asociacija Puť k istine. Reprint wydania z roku 1964 (Brjussel: Žižń s Bogom).

PROCHASKA, Antoni, 1892. Przedmowa. In *Archiwum domu Sapiehów. Tom 1. Listy z lat 1575–1606*. Lwów: Ossolineum, s. XXVI-XXVII.

SKINNER, Barbara, 2006. Wartości społeczne Kościoła uniackiego w XVIII wieku. In BULHAKAU, Valer. *Geopolityczne miejsce Białorusi w Europie i świecie*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wyższej Szkoły Handlu i Prawa, s. 205-214.

STRADOMSKI, Jan, 2003. *Spory o wiarę „grecką” w Rzeczypospolitej*. Kraków: Scriptum.

WISZNIEWSKI, Michał, 1851. *Historia literatury polskiej. Tom 8*. Kraków: W drukarni Uniwersyteckiej.

ZECHENTER, Katarzyna, 1988. Dzieło Hipacego Pocieja o unii brzeskiej. *Analecta Cracoviensia*, vol. 20, s. 501-515. Tież dostępne online <https://core.ac.uk/download/pdf/299330068.pdf>

Prof. dr hab. Marzanna Kuczyńska
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Instytut Filologii Słowiańskiej
Zakład Sławistyki Kulturoznawczej
ul. Aleksandra Fredry 10
61-701 Poznań
Polska
E-mail: marzanna@amu.edu.pl